

Smålands Akademi

2011-2013

Lojal integritet och kamp mot sexuellt våld

Smålands Akademis skriftserie 16

Smålands Akademi har som syfte att sprida glans och ljus över den småländska vitterheten samt att främja en småländsk identitet.

Akademien, grundad 1993 av biskop Jan Arvid Hellström, professor Lars-Olof Larsson och fil. dr h.c. Stig Tornehed, har sin högtidssammankomst i nära anslutning till skaldebiskopen Esaias Tegnér's födelsedag den 13 november, då priser och belöningar utdelas för insatser i Akademiens anda.

Preses är Jan-Olof Johansson. Vice preses är Peter Aronsson. Sekreterare är Ingrid Nettervik.

Smålands Akademi har under 2011 - 2013 stötts av Erik Malmsten, Hallpressen, Jönköpings kommun, Kalmar kommun, Lantbrukarnas Riksförbund (LRF), Mönsterås kommun, Patriotiska Sällskapet, Regionförbundet i Jönköpings län, Regionförbundet Södra Småland, Saltkråkan AB, Sparbanksstiftelsen Alfta, Tranås kommun, Uppvidinge kommun, Växjö kommun och Växjö stift.

Utgivning

Smålands Akademi

Redaktion

Ingrid Nettervik

Layout och tryck

Arkitektkopia Växjö

© Smålands Akademi och resp. författare

ISSN 1104-4098

ISBN 91-975523-5-6

Innehållsförteckning

<i>Förord av Jan-Olof Johansson</i>	5
<i>Pristagare 2011</i>	6
<i>Högtidstal i Växjö domkyrka av Jan-Olof Johansson</i>	7
<i>Tal till pristagarna</i>	
<i>Tal till Peter Hultsberg av Jan-Olof Johansson</i>	8
<i>Tal till Fredrik Sjöberg av Stefan Edman</i>	9
<i>Tal till Gunilla Bergström av Ingrid Nettervik</i>	11
<i>Tal till Margot Wallström av Odd Zschiedrich</i>	12
<i>Föreläsning vid Smålands Akademis högtidssammankomst i Växjö 2011</i>	
<i>Konfliktrelaterat sexuellt våld: Från insikt till handling av Margot Wallström</i>	14
<i>Pristagare 2012</i>	20
<i>Tal till pristagarna</i>	
<i>Tal till Marie Eriksson av Jan-Olof Johansson</i>	21
<i>Tal till Torbjörn Lindell av Stefan Edman</i>	22
<i>Tal till Anna Höglund av Ingrid Nettervik</i>	
<i>Tal till Inga-Britt Ahlenius av Birgit Friggebo</i>	25
<i>Föreläsning vid Smålands Akademis högtidssammankomst i Kalmar 2012</i>	27
<i>Lojalitet och integritet – två intressanta begrepp av Inga-Britt Ahlenius</i>	

Inträdestal år 2012

... noädä itt reedit büsvää! av Erik Lindfelt 33

Till minne av Brigitte Kühne 37
av Jan-Olof Johansson och Ingrid Nettervik

Ledamöter av Smålands Akademi 2013 38

Förord

Av Jan-Olof Johansson Preses i Smålands Akademi

Smålands Akademi skall sprida glans och ljus över den småländska vitterheten samt främja en småländsk identitet. I 20 år har nu Akademin gjort det. Det har skett genom flera bokutgivningar men också i samband med de högtider och besök som genomförts under årens lopp.

Den årliga högtidssammankomsten äger rum i nära anslutning till Växjö-biskopen och nationalskalden Esaias Tegnér's födelsedag den 13 november. Platsen för högtiden alternerar mellan de tre residensstäderna i Småland, Jönköping, Kalmar och Växjö. Vid denna högtid delar Smålands Akademi ut priser, vilket gjorts möjligt tack vare flera generösa sponsorer med ambition att främja det småländska.

Varje vår besöker Akademin någon Smålandskommun och erbjuder då föreläsningar och program som Akademin's ledamöter håller. Intresset för detta är stort och många är de elever och andra kommuninnevånare som fått ta del av vad föreläsare och estradörer kunnat erbjuda.

I denna skrift låter vi nu en större publik berikas av föreläsningar och tal som förekommit vid högtidssammankomsterna i Växjö och i Kalmar.

Om nu någon skulle tro att främjandet av det småländska innebär att gränser dras upp mot omvärlden så torde denna skrift bevisa motsatsen, inte minst genom Margot Wallströms tal i Växjö och Inga-Britt Ahlenius tal i Kalmar i samband med att de mottog Hammarskjöldpriset. Smålands Akademi ser det småländska, både i sitt eget arbete och genom utdelandet av priser, i samspel med omvärlden som något självklart och nödvändigt. Det småländska stärks för att bli ett bidrag i ett större och vidare sammanhang.

Tag och läs och avgör själv! God läsning önskas av Smålands Akademi.

Pristägarare 2011

LINNÉPRISET tilldelas *Fredrik Sjöberg*, som på ett lysande sätt visar hur naturvetenskap och humaniora låter sig förenas. Sinnrikt flätar han samman trådar från båda disciplinerna, blandar skickligt lärdom med bitande humor, gör läsaren nyfiken och håller spänningen vid liv till sista sidan. Han är dessutom en stor språkkonstnär och en kompositionens mästare. Läsaren får på ett underhållande sätt ny spännande kunskap om till exempel blomflugor (*Flugfällan* 2004), konstnären Gunnar Widforss (*Flytkonsten* 2006) och dagmaskar (*Russinkungen* 2009).

Medutdelare är LRF.

WALLQUISTPRISET tilldelas *Peter Hultsberg*. Han får priset främst för sin avhandling om poeten Lennart Sjögren, där han visar hur denne oavhängig av ljusa kristna traditioner kring under och uppståndelse finner samtal om liv och död ofrånkomliga. I boken utmejslas en diktarspaning som öppnar nya djup och vidder utan att ge dogmatiska eller färdiga svar.

Medutdelare är Växjö stift.

EMILPRISET TILL ASTRID LINDGRENS MINNE tilldelas *Gunilla Bergström*. Med värme och humor och genom ett särpräglat bildspråk har hon skapat gestalter som Alfons Åberg, Milla och Bill och Bolla och visar genom dem en djup förståelse för barnets egenart. Mot grundtryggheten i böckerna om Alfons och hans kompis Milla står den växling mellan sorg och glädje som kännetecknar stämningen i *Ramsor och tramsor om Bill och Bolla* och *Tokigt och klokigt*, böcker som är inspirerade av Gunilla Bergströms utvecklingsstörda dotter.

Medutdelare är Saltkråkan AB.

SMÅLANDS AKADEMIS PRIS TILL DAG HAMMARSKJÖLDS MINNE donerat av grosshandlaren, ekon. dr h.c. Erik Malmsten tilldelas *Margot Wallström*. På ett engagerat sätt har hon gripit sig an sina ansvarsfulla uppgifter, inte minst den nu aktuella att som FN:s generalsekreterares särskilda representant bevaka kvinnors utsatta situation i krig och andra konflikter. Hon utför därigenom ett arbete i Hammarskjölds anda och ett globalt perspektiv.

Priset har möjliggjorts av ovan nämnda donation.

Högtidstal i Växjö domkyrka 2011-11-12

Av Jan-Olof Johansson

Mitt emot mig på orgelläktarbröstet hänger Smålands landskapsvapen utfört 1779. Det var ett högt anspråk då när Kalmar stift var sitt eget, och i någon mån är anspråket också högt idag när de nordöstra delarna av Småland tillhör Linköpings stift – fortfarande.

Icke desto mindre har denna domkyrka betraktat sig själv som Templum Cathedrale Smolandiae sedan gammalt och idag gör vi det också i Smålands Akademi.

Det är en stor glädje för mig att få hälsa er alla hjärtligt välkomna till denna högtidssammankomst, den 19:e i ordningen och jag gör det i ödmjuk stolthet för första gången som preses i Akademien.

Priser skall delas ut. Sånger skall sjungas och musik spelas. Jag hälsar särskilt våra pristagare varmt välkomna – Gunilla Bergström, Margot Wallström, Fredrik Sjöberg och Peter Hultsberg.

Likaså ett välkommen och samtidigt tack till en ensemble ut Domkyrkans Oratoriekör och domkyrkoorganisten Thomas Niklasson.

Jag hälsar också Akademiledamöter, särskilt inbjudna gäster – landshövding Kristina Alsér, borgmästare Nils Posse, regionförbundets ordförande i Kronobergs län Roland Gustbée med flera. Och så förstås alla ni som kommit för att dela denna högtid med oss.

Den stol nummer 3 som jag besitter i Akademien hade före mig nuvarande ärkebiskop Anders Wejryd och dessförinnan biskop Jan Arvid Hellström, frid över hans minne. Jan Arvid Hellström var den som tog initiativet till Smålands Akademi och grundade den tillsammans med professor Lars-Olof Larsson och filosofie hedersdoktor Stig Tornehed.

Vi har i Smålands Akademi beslutat att hedra dessa två för deras insatser för Akademins tillkomst men också för det som de under årens lopp bidragit med för att Akademien skulle leva upp till sitt syfte att sprida glans och ljus över den småländska vitterheten samt att främja en småländsk identitet.

Jag hälsar er särskilt välkomna och ber er båda två stiga fram för att mottaga beviset på att ni utnämnts till hedersledamöter av Smålands Akademi.

Tal till Peter Hultsberg, mottagare av Wallquist-priset 2011

Av Jan-Olof Johansson

Priset till biskopen Olof Wallquist minne delas ut tillsammans med Växjö stift för författarskap med kyrklig inriktning till personer med anknytning till Småland och/eller Växjö stift, stiftet omfattar ju även Öland. Att filosofie doktorn Peter Hultsberg motsvarar de sistnämnda kraven är tydligt. Född och uppvuxen i Västervik, om än inte Växjö stift så dock Småland, verksam som präst i Växjö stift på Öland och i Kalmar och nu som lektor vid Stagneliusskolan i Kalmar. Dessutom disputerad vid nuvarande Linnéuniversitetet.

Den som har stiftat bekantskap med ölandspoeten Lennart Sjögren, om vilkens diktning Peter Hultsberg skrivit sin doktorsavhandling, skulle kanske inte omedelbart se hur det första kravet för mottagande av detta pris är uppfyllt – ”författarskap med kyrklig inriktning”.

Det Peter Hultsberg dock har visat är att Lennart Sjögren oavhängig av ljusa kristna traditioner kring under och uppståndelse, finner samtal om liv och död ofrånkomliga. En undertitel till boken sammanfattar temat: ”Lennart Sjögrens poetiska livsförståelse.” I boken läser jag vidare: ”Föga överraskar det att det är i språkens oförmåga att låsa sanningar som utrymme för metafysiska frågor bereds.”

I Peter Hultsbergs tolkning av Lennart Sjögrens dikter kompliceras men berikas också traditionell protestantisk uppfattning av det som hör till den första artikeln i den kristna trosbekännelsen, den om skapelsen. Detta framgår också av Luthers tankar och med tankegångar hos en av vår mest kända nordiska teologer K.E. Lögstrup, som flera gånger citeras i avhandlingen. Jämförelser görs också med våra stora diktare som Harry Martinsson och den småländske Vilhelm Moberg.

Det som träder fram i boken är som undertiteln antyder en poetisk livsförståelse, ett slags diktarspaning som öppnar djup och vidder utan att ge dogmatiska och färdiga svar.

Jag citerar Lennart Sjögren:

Jag drömmer om en allians mellan det fromma och köttsliga de skimriga mysterierna och det praktiska.

I detta utgör boken ett överraskande och väsentligt bidrag till den litteratur som Wallquistpriset skall beakta. Därför får Verbi Divini Minister, det heliga ordets tjänare, och filosofie doktorn Peter Hultsberg årets Wallquistpris!

Tal till Fredrik Sjöberg, mottagare av Linnépriset 2011

Av Stefan Edman

Käre Fredrik!

”Som litterär konstart kan naturskildringen knappast räknas till de av publiken gynnade. Den sysslar för lite med människor och där människor förekommer i den är det mest som jägare eller fiskare.” Ja, så tänkte Harry Martinson, mästaren själv, i sin klassiker *Utsikt från en grästuva* från 1963. Men det skulle han förstås aldrig ha skrivit om han hade fått läsa årets Linnépristagare. För i dina böcker, Fredrik Sjöberg, myllrar det av spännande *Homo sapiens*!

Vad är det då som är så speciellt med dem, inte minst essättrilogin *Flugfällan* – Augustnominerad 2004 – *Flytkonsten* (2006) och *Russinkungen* (2009)?

För mig är det tre saker som fascinerar: Du är en god stilist, du är en för-förisk flanör – och du är nörd (av den vidsynta sorten!). Just denna lyckosamma, rentav avundsvärda treenighet gör dig till en rödlistad art i det svenska litterära ekosystemet. En sällsynt men nyttig hybrid av naturvetare och humanist. Närmast kommer man att tänka på Sten Selander och Gunnar Brusewitz. Och Martinson, förstås. Men du är betydligt vildare än dem alla.

Låt oss begrunda detta lite närmare.

Först nörd. Vad skall man annars kallas om man älskar flugor? Och är spränglärd på dem! Nota bene inte vilka flugor som helst, bara blomflugorna, adeln, de där ofta sköna typerna som även vi vanliga dödliga kan upptäcka på hundkäx och kirskål.

Sådana föga folkära djur håvar du in – nota bene aldrig i Fastlands-Sverige, bara hemma på den egna kontinenten Runmarö i Stockholms skärgård, en ”femton kvadratkilometer stor söndag”.

Hittills har det blivit 202 olika arter, gediget genomstickna med 40 mm långa svartlackerade stålnålar med mässingsgult huvud; förnämt förvarade i sexton askar per låda i ett vackert flugskåp. Samtliga från öns ängar och stränder, alltså. Med ett lysande undantag: Den lurviga, stora sällsynta *Eristalis oeastracea* – som gjorde dig särskilt euforisk.

Nörd? Jovisst, för annars har man inte *Biologie der Scwiebflugen Deutschlands*, *Danmarks svirrefluer* och *British hoverflies* på central plats i bokhyllan. Eller den 500-sidiga monografin över de europeiska bromsarna. Knappast några kioskvältare för vanligt folk.

Men det fina och beundransvärda är ju nu att du samtidigt är en högst normal medborgare, om än mer begåvad än många andra. Och med ett analytiskt intresse för själva samlaget som fenomen.

Vad håller jag på med egentligen, undrar du. Hejdar depressioner? Övar mig i begränsningens konst? Försöker bli bäst i världen på någonting, oavsett vad...?

Eller har kanske den amerikanske psykoanalytikern Muensterberger rätt när han beskriver samlaren som en anal typ som i barndomen inte fick leka till-

räckligt länge med sin avföring? Nej, bort med slikt freudianskt strunt, väser du! Fast det är klart – en gång var det snubblande nära att du samlat på dig Esaias Tegnér's utedass från Östrabo – med dubbla säten! Den som läser *Flugfällan* får veta hur det äventyret gick till.

Blomflugorna är alltså i viss mån rekvisita, summerar du: ”De handlar bitvis om någonting annat. Exakt vad vet jag inte”. Ja, kära publik, ni hör själva hur spännande det blir.

Och då är jag över på det här med Sjöberg som flanör. För så känns det när man sugas in i hans essäer. Han vandrar runt med oss i tid och rum, lärt, lekfullt, lättsamt.

Till D H Lawrences novell om mannen som, likt Sjöberg, är en insulär typ, alltså en som älskar öar. Till Strindberg som kanske inte älskade Runmarö men som vistades därute och skrev i tre somrar. Och passade på att uppfinna begreppet knappolog...

Till den gäckande och – trots namnet – helsvenske och stundom skengifte René Malaise, resekompis med Sten Bergman till Kamtjatka, sågstekelexpert, författare till stolliga böcker om det sjunkna Atlantis.

Till zoologen Gustaf Eisen – bekant med Darwin – som lärde Strindberg måla och som skrev böcker om öar, russinodling, daggmaskar, glaspärlor, porträttmåleri. Till Tomas Tranströmer – sommarboende på Runmarö i alla år – och hans insektssamling.

Flanören Sjöberg berättar om det mesta; hans förråd av anekdoter och dråpliga skrönor tycks därtill vara outtömligt.

Och mitt i allt lär man sig en del biologi, eller naturhistoria som vår Linnepristagare hellre vill kalla det. Till exempel hur man läser landskapet med flugor och blommor som glosor och grammatik.

Romantiserar gör du aldrig, men är nyfiken och storögd som ett barn. Med särskild kärlek till den nordiska sommarnatten, ”vår mest försummade naturresurs”: ”(Då) blir jag som alldeles gråtmild av lycka och vandrar omkring på ön ända till gryningen...”

Den människotomma naturen är trist att skriva om; du vill tråckla en väv av de två kulturerna, just så som CP Snow drömde om på 1950-talet. Och som Carolus Linnaeus var så bra på i sin tid. Människan *och* naturen.

Sedan är det ju inte fel att stilisten Sjöberg också gör flanerandet så njutbart. Hör bara inledningen till *Flugfällan*: ”Det var på den tiden jag om kvällarna brukade vandra runt i kvarteren vid Nybroplan med ett lamm i famnen.” Vem blir inte nyfiken efter ett så underfundigt in medias res? Nästan i klass med Selmas ”Äntligen stod prästen i predikstolen”. Och August med sitt ”Han kom som ett yrväder en aprilafton och hade ett höganäskrus i en svängrem om halsen.”

Käre Fredrik, stort grattis – och välkommen upp för att motta Smålands Akademis och LRFs Linnépris 2011.

Tal till Gunilla Bergström, mottagare av Emilpriset 2011

Av Ingrid Nettekvik

Älskad av många, både barn och vuxna, är Alfons Åberg, en rundhuvad figur med stora ögon och hårstubb, alltid klädd i samma tröja och samma lappade kortbyxor. Honom har du skänkt livet, Gunilla Bergström, ett odödligt liv verkar det som. 1972 kom den första boken ut, *God natt Alfons Åberg*. Här träffar man en påhittig pojke, som på barns typiska vis hittar på allt möjligt för att uppskjuta sänggåendet. Alfons bor ensam med sin pappa, en familjesituation som du medvetet valt, har jag läst, för att ”barn som endast har sin pappa att vara med behöver veta att deras situation inte är unik”.

Alfons är som barn är mest, ibland snäll ibland olydig, men han är aldrig elak utan ångrar sig när han inser att han burit sig dumt åt och försöker gottgöra vad han brutit. Han kan för barn fungera både som spegel och förebild. Alfons pappa är med sin tidning, sina kippande tofflor och sin outhärliga pipa något av en vardagsfilosof och blir ibland disträ – ”du rör väl inte sågen Alfons” – men han tar väl hand om sin son, som har en trygg hemmiljö.

Med *Alfons och hemliga Mållgan* (1976) föds Alfons låtsaskompis, en streckad blektonad figur som har Alfons lätt igenkännliga konturer. Mållgan måste göra allt som Alfons gör, och när pappa ska gå med Alfons till dagis måste de vänta så att Mållgan följer med. Livet blir mer komplicerat med Mållgan, men pappa förstår och visar tålamod.

Du har också gjort två Alfonsböcker som vänder sig till vuxna läsare. I *Lösgodis. Fickan full* och *En påse till* (båda 1994) möter vi pensionären Alfons som i ”rim för stora barn” delar med sig av sin livsvisdom. Livet har lärt Alfons att ”Det är småskit och grus som stjälar dagens ljus” och att ”Det är inget fel på livet. Bara på människorna. Och vi kan ju ändra på oss!”

Alfonsböckerna har till antalet blivit fler än trettio, och de har gått ut i över 4 milj. exemplar i Sverige och översatts till över trettio språk. Men jag vill även nämna böckerna om Milla, en flicka som förekommer i Alfons kamratkrets. Nattens kusligheter skildras i *Milla mitt-i-natten* (1991). Milla tycker att allt låter annorlunda i mörkret och ser annorlunda ut. Då kommer Mållgan till hjälp, Alfons låtsaskompis. Som i Alfonsböckerna försvinner Mållgan när han inte längre behövs.

Till sist några ord om *Ramsor och tramsor om Bill och Bolla* (1978) och *Tokigt och klokigt* (1979). De är inspirerade av din utvecklingsstörda dotter och skildrar den växling mellan sorg och glädje som samvaron med henne innebär.

Den värme och humor och den djupa förståelse för barnets egenart som du visar i dina böcker gör dig till en synnerligen värdig mottagare av Emilpriset till Astrid Lindgrens minne, som sponsrat av Saltkråkan AB, delas ut av Smålands Akademi. Mina varmaste gratulationer!

Tal till Margot Wallström, mottagare av Hammarskjöld- priset 2011

Av Odd Zschiedrich

För några år sedan skrev Theodor Kallifatides i boken *Mödrar och söner* om sin då 92-åriga mamma på följande sätt: ”Om jag vore en frukt skulle hon vara trädet. Om jag vore ett träd skulle hon vara jorden. Om jag var jorden skulle hon vara min himmel.”

Mödrar är för många barn tryggheten och den fasta punkten. De är famnen som skyddar mot såväl kyla som sol, handen som smeker kinden när så behövs och rösten som ger tröst. I ofredstid och vid konflikter kanske den enda famn, hand och röst som det finns att hålla sig till.

I dagens krigsområden riktas attacker och terror allt oftare mot civilbefolkningen och därigenom även mot kvinnorna, som fått en alltmer utsatt situation. Genom att systematiskt söndertrasa det familjesociala mönstret hoppas våldsverkarna att motståndskraften skall försvinna hos dem som blir anfallna.

Som en följd av den alltmer pressade situationen i svåra områden utnämnde FN:s generalsekreterare Ban Ki-Moon i februari 2010 en särskild representant med uppgift att bevaka kvinnors utsatta situation i krig och andra konflikter. Den representanten skulle leda och koordinera arbetet för att få slut på det sexuella våldet under och efter konflikter. Det är denna speciella representant som idag får motta Smålands Akademis pris till Dag Hammarskjölds minne, donerat av grosshandlaren, ekonomie hedersdoktor Erik Malmsten.

Redan som ung blev dagens prismottagare engagerad i tidens samhällsfrågor och via olika förtroendeuppdrag tog hon plats i Sveriges riksdag 1979, blott 25 år gammal. I slutet av 80-talet kallades hon till regeringen, där hon sedan under olika perioder av 90-talet innehade poster som civilminister, kulturminister och slutligen socialminister. År 1999 utnämndes hon till ledamot i Europeiska kommissionen med ansvar för miljöfrågor och från 2004 var hon EU-kommissionens vice ordförande med ansvar bland annat för konstitutionella frågor och kommunikationsstrategi. Och sedan blev det FN, New York eller, om man så vill, hela världen.

Vi är många som visste om att hon är en framgångsrik politiker och engagerad talare och att hon, trots sina många uppdrag och titlar, uppfattas som en enkel person, som man lätt får kontakt med och som dessutom lämnar klara och tydliga besked. En inte helt vanlig egenskap i sammanhang som hennes.

Men vi är inte lika många som anade hennes ork och kraft när hon möter dem som drabbats av apokalypsens änglar ute på slagfält eller krigsområden. Man undrar hur hon kan fortsätta sitt engagemang utan att förtröttnas när hon ser sådant ingen skulle behöva se av våld, lidande och fasor.

Kanske ligger förklaringen i att hon har förmågan att inte enbart förmörkas av det onda utan också har kraften att fokusera på det ljus som finns; hur skört och bräckligt det än må vara, hur svag lågan än är, då kyliga vindar sveper fram. Hon tror helt uppenbart på det hon gör, men vad mer är: hon får oss andra att tro på att det går att åstadkomma förändring, att det går att vända åter mot ljuset, att det går att bygga upp på spillrorna av det som raserats.

Hon vet i likhet med den person som givit namn åt detta pris att den inre uppmaningen finns där, bara man lyssnar tillräckligt noga: "Vägen, du skall följa den". Hon kämpar för att i enlighet med den enkla sentensen hos Jose Saramago få detta att gälla alla här på jorden, nämligen att inse att: "...för att dö, räcker det med att man lever. För att leva fordras det något mera".

Smålands Akademiens pris till Dag Hammarskjölds minne 2011 går således till Margot Wallström. Å Akademiens vägnar vill jag överlämna diplom, en penningssumma på 30 000 kr och de varmaste gratulationer för en hängiven insats och ett brinnande engagemang!

Och kära Margot, på det något mer personliga planet, måtte du aldrig förtrötts!

Föreläsning vid Smålands Akademi högtidssammankomst i Växjö 2011

Konfliktrelaterat sexuellt våld: Från insikt till handling

Av Margot Wallström

FN:s generalsekreterares särskilda representant i frågor som rör sexuellt våld i konflikt

Biskop Jan-Olof Johansson, ärade medlemmar av *Smålands Akademi*, mina damer och herrar, kära vänner: Jag vill rikta ett stort och hjärtligt tack för att ni bjudit in mig att närvara vid detta högtidliga event – och till Smålands Akademi för att ha valt mig som pristagare för 2011 års pris till Dag Hammarskjölds minne! Det är en stor ära. Dag Hammarskjöld satte djupa spår inom FN och i världen. Han är en stor inspiration och förebild för många av oss. Min bild av honom är att han var en exceptionell person, en hårt arbetande man som ställde höga krav på sig själv och sina medarbetare och en sann ledare med integritet. I dag lever arvet efter Dag Hammarskjöld kvar – jag kan se det nästan dagligen i New York och inom FN-systemet – även om vi nu lever i en helt annan verklighet. Dagens internationella utmaningar är på många sätt olika de Dag Hammarskjöld handskades med.

Jag skulle vilja börja mitt tal med ett citat: “Tribunalen får förlåta mig om jag undviker att citera alla fruktansvärda detaljer. Ett medicinskt intyg från doktor Nicolaides som undersökte kvinnorna som våldtogs i detta område – kommer jag att vidarebefordra.” Detta är ett citat från Nürnberggrättegångarna efter andra världskriget. De samlade protokollen från Nürnberg omfattar 42 volymer, men den 732 sidor långa innehållsförteckningen nämner inte i en enda rubrik eller underrubrik “våldtäkt”, “prostitution” eller “kvinnor”. Det kan jämföras med “plundring”, som upptar hela tre och en halv sidor av innehållsförteckningen.

Varför är detta viktigt? Det är egentligen väldigt enkelt – för det är *ett* exempel på hur frånvarande sexuellt våld varit under alltför lång tid *som punkt på den globala dagordningen*, eller när män velat undvika att tala om dessa brott – trots brottens omfattande och högst påtagliga närvaro på marken.

“Obeskrivbart” är ett ord som traditionellt använts för att undvika att tala om konfliktrelaterat sexuellt våld. Ett annat ord som återkommer i dessa sammanhang är “ofrånkomligt”, det vill säga att sexuellt våld i krig och konflikter skulle vara något som inte kan undvikas. Eller att det bör ses som en “oavsiktlig krigsskada” (eller *collateral damage* på engelska), något som per definition är

mindre allvarligt än alla andra krigsbrott. I Foca-rättegången, i Krigsribunalen för forna Jugoslavien i Haag, ställde sig de tre anklagade serberna helt oförstående till anklagelserna om massvåldtäkter av muslimska kvinnor; "men jag kunde ju ha dödat dom!", sa en av dom till sitt försvar.

Det är också viktigt att hålla i minnet att detta inte är något nytt fenomen: Redan Homeros i *Iliaden* har beskrivit hur Trojas kvinnor sågs som krigstroféer, där den mest kända är Briseis, prinsessa av Lyrnessos, som skänktes som gåva till Akilles för att han lett anfallet mot staden under det trojanska kriget. I mer modern historia har vi många exempel på våldtäkter och andra former av sexuellt våld, från det trettioåriga kriget, det amerikanska inbördeskriget, kolonialkrig i Afrika, 1920-talets centraleuropeiska kontrarevolution och andra världskriget (i Asien, Ryssland och Europa) samt i post-konfliktsituationer i flera länder. Och från vår egen tid känner vi till hemska berättelser om våldtäktsläger och massvåldtäkter i västra Balkan, Östtimor och Kongo-Kinshasa.

Detta kan sammantaget naturligtvis ge *intrycket* att sexuellt våld är ofrånkomligt, som om det är något vi måste acceptera som del eller konsekvens av krig och konflikter. Men vi kan inte, och får inte, acceptera sådana påståenden. Jag upprepar ofta att sexuellt våld i konflikter varken är kulturellt eller sexuellt. Det är kriminellt och bör hanteras på det sättet. Ingen annan kränkning av mänskliga rättigheter avfärdas rutinmässigt med att det skulle vara något "oundvikligt".

Väpnade konflikter har sedan några årtionden tillbaka drastiskt ändrat karaktär. Traditionellt brukade man beskriva krig som två länders kamp om territorium, ett krig som utkämpades på slagfältet av välutrustade och väldisciplinerade arméer. Modern krigsföring utmärks däremot ofta i kollapsade stater och framför allt av inbördes strider som utkämpas av individer och grupper som inte alltid representerar staten. Utlösande faktorer är ofta motsättningar som rör identitet, etnicitet eller religion, eller är en kamp om land och naturresurser, särskilt olja och mineraltillgångar. I Kongo-Kinshasa, till exempel, har kampen om kontroll över landets mineraler gett bränsle till landets konflikter genom att de bidragit till att berika väpnade grupper – som använt övergrepp och sexuellt våld som vapen. Ett av mineralerna, coltan, är så vanligt förekommande att någon [Marika Griehsel] har sagt att vi alla bär en del av Kongo i våra fickor. Konflikternas ändrade karaktär har också lett till en förändring när det gäller vilka som drabbas: Under det rysk-japanska kriget 1904-1905, till exempel, förekom nästan inga civila dödsoffer. I dag är däremot över 75 procent – kanske fler ändå – av de som dödas eller skadas i väpnade konflikter icke-stridande. I moderna lågintensiva krig är det framför allt rebellgrupper – och regeringstrupper – som dödar civila och trotsar internationell rätt. Någon har sagt att de flesta civila dör *på grund av krig* snarare än *i strid*. Och kvinnorna har hamnat i främsta ledet – inte som soldater utan som offer.

Sedan jag började på FN i mars förra året har jag besökt Kongo-Kinshasa tre gånger. De östra delarna av Kongo-Kinshasa har kallats världens våldtäktscentrum – av en anledning: över 200 000 våldtäkter har rapporterats sedan krig utbröt i landet för mer än tio år sedan. En 70-årig kvinna som var modig nog att berätta för mig vad hon varit med om, sa att hon – förgäves – hade försökt övertyga våldtäktsmännen att lämna henne ifred med motiveringen att de skulle kunna vara hennes egna barnbarn. Och för varje rapporterat övergrepp uppskattar man att 20 våldtäkter inte rapporteras, så mörkertalet är enormt.

Sexuellt våld i konflikter har blivit förövarnas favoritvapen. Anledningen är lika enkel som den är otäck: Därför att det är billigt, tyst och effektivt. Man behöver inte kulor eller bomber, endast individer med grymt uppsåt. Och övergrepp stympar inte bara offren fysiskt och psykiskt, utan slår sönder hela samhällen: kvinnor som överlever blir ibland gravida, smittas ofta av sexuellt överförbara sjukdomar inklusive HIV/aids, kan utveckla inkontinens, och förskjuts ofta av sina egna familjer. Typiskt nog har konsekvenserna för dem som ligger bakom dessa grymheter ofta varit försvinnande små. Medan kvinnorna går med skammen, går förövarna fria.

Men vad har då trots allt gjorts, hittills? FN:s säkerhetsråds resolution 1325 från år 2000 var den första att erkänna att konflikter påverkar kvinnor och att betona vikten av kvinnors deltagande i konfliktlösning och hållbar fred. Det skulle emellertid ta nästan ytterligare ett decennium innan frågan om sexuellt våld i konflikter skulle bli fokus för en egen resolution, nämligen 1820, som erkände våldtäkt och andra typer av sexuellt våld som vapen i krig. Och för ganska exakt två år sedan, i september 2009, antogs resolution 1888, som skapade posten som FN:s generalsekreterares särskilda representant i frågor som rör sexuellt våld i konflikter, det mandat som jag nu har förmånen och ansvaret att följa.

Vi, det vill säga Förenta nationerna (FN), kritiseras ofta för våra brister och misstag. Detta skedde bland annat i samband med massvåldtäkten i Walikale förra sommaren, då över 300 kvinnor våldtogs bara några kilometer från den närmaste FN-basen. Vi har också medgivit att detta var ett stort misstag. Och i stället för att försöka komma med ursäakter och undanflykter måste vi finna förklaringar, och se vad vi kan förbättra. Men jag tror också att det är viktigt att vi börjar titta på vad vi redan gör bra, och hur vi ytterligare kan förstärka och sprida dessa “goda exempel” (*best practices*). FN:s fredsbevarande trupper har samlat praktiska och goda exempel på hur man bäst skyddar civilbefolkningen från sexuellt våld i en katalog som jag var med och gav ut förra året tillsammans med ett FN-nätverk som kallas *UN Action*, ett nätverk av 13 FN-organ som jag leder. Vad katalogen bland annat pekar på är vikten av att:

- ha sambandspersoner ute i byarna som kan skapa en relation med lokalbefolkningen som bygger på tillit.

- utplacera fotpatruller som aktivt engagerar lokalbefolkningen, är tillgängliga och lyssnar.
- säkerställa att de fredsbevarande trupperna på patrull har kunskap om och vet hur de ska reagera på rapporter om sexuellt våld.
- man skapar ett system för tidiga varningssignaler/larm.
- man använder gemensamma patruller där fredsbevarande soldater ingår, men där det är tydligt att det yttersta ansvaret vilar på nationella och regionala myndigheter.

Stater bär det yttersta ansvaret för att skydda sina egna invånare från våld. Jag ser min roll som ett sätt att hjälpa till att bygga upp ett lands kapacitet att möta *sina egna* åtaganden. FN och våra fredsbevarande soldater kan aldrig någonsin ersätta en stat. Kapacitetsbyggande innebär att man förbättrar insamlingen av data, har bättre statistik, kontroll, utvärdering, och bättre mekanismer för rapportering. De data man sedan har, efter att de samlats in, måste spridas vitt och brett i syfte att utbilda befolkningen. Har man sedan rätt mekanismer för bevakning och rapportering, blir det också lättare och säkrare för kvinnor att rapportera dessa brott. Och detta har vi nu börjat göra mer systematiskt inom FN-systemet (genom FN-resolution 1960 från december förra året). I vissa länder kan kapacitetsbyggande innebära mer omfattande åtgärder och de facto att man skapar ett rättssamhälle från grunden. Det är ingen liten utmaning.

Jag är övertygad om att givarländerna måste vara tuffare och ställa högre krav på Kongo-Kinshasa och andra mottagarländer. Givare, och olika delar av FN-systemet, måste också se till att man är bättre samordnade sinsemellan. I Kongo-Kinshasa finns såväl militärer som poliser som fått utmärkt utbildning från både givarländer och grannländer, men utbildningen är inte nödvändigtvis samordnad. Slutprodukten riskerar att bli en armé och polis som har högt skilda uppfattningar om hur jobbet ska göras.

Jag tror också på vikten av att ha modiga religiösa och andra ledare – inte minst män – som talar om det sexuella våldet och klart och tydligt tar ställning emot det. Överlag behöver vi fler (manliga) förebilder som vågar tala om det som ibland kan vara obekvämt och som törs diskutera vad manlighet och ansvar innebär.

När jag var i Bosnien och Hercegovina i slutet av förra året mötte jag kvinnor som under Balkan-kriget hållits i våldtäktsläger. De berättade hur de än i dag, mer än 15 år sedan kriget tog slut, möter sina förövare på banken eller i matbutiken och hur förövarna – ostraffade – skrattar åt dem. Det har under alltför lång tid varit legio att förövarna gått fria.

Därför har jag sedan jag började mitt FN-jobb bestämt mig för att min främsta prioritering ska vara att försöka få slut på straffriheten för denna typ av brott. Det är inte bara viktigt för att det skickar ett tydligt budskap till dessa och andra förövare av sexuellt våld i konflikt att vi är högst medvetna om

övergreppen de gjort sig skyldiga till, utan också för att det visar att rättvisan segrar till slut. Det är också ett måste för att ett samhälle ska kunna gå vidare efter en konflikt.

Vi kan se att detta fokus redan börjat ge resultat: En av få ljusglimtar under vårt besök i Kongo-Kinshasa för ungefär ett år sedan – mitt första besök i landet – var gripandet av “överstelöjtnant” Mayele, en av ledarna för en rebellgrupp som utpekats som ansvarig för massvåldtäkterna i Walikale, Mai Mai Cheka. Gripandet följdes, bara några dagar senare, av Internationella brottmålsdomstolens offentliggörande att franska myndigheter arresterat en annan person som identifierats som skyldig till massövergrepp mot civilbefolkningen, Callixte Mbarushimana. Och vi har fler positiva exempel också från i år.

Detta går i sin tur tillbaka till de fem mål jag satt upp för mitt mandat – det mandat som jag fått av FN:s generalsekreterare och FN:s säkerhetsråd:

Min första punkt är att få slut på straffriheten, det vill säga se till att förövare inte går fria och att amnesti inte är ett alternativ. Om kvinnor fortsätter att lida till följd av sexuellt våld så beror det i de flesta fall inte på att lagarna som ska skydda dem saknas, utan att lagarna inte efterlevs.

För det andra så måste kvinnor ges en röst, makt och inflytande: Ett vapenstillestånd är inte liktydigt med fred om artillerielden upphör men våldtäkterna fortsätter.

Den tredje punkten är att mobilisera politiskt ledarskap i denna fråga: Resolutionerna 1325 och 1820 är verktyg för politiska ledare, och bör användas i detta syfte. Också när det gäller oreglerad utvinning av så kallade konflikt-mineraler, som indirekt bidrar till sexuellt våld, har USA redan visat ledarskap genom att anta en lag mot dessa. Det är nu dags för Sverige och övriga EU att göra detsamma.

Punkt nummer fyra är att öka medvetenheten om våldtäkt som taktik i och konsekvens av krig och konflikter. Jag vill att FN:s säkerhetsråd ska använda sig av alla de verktyg man har till sitt förfogande, inklusive sanktioner.

Slutligen kommer jag att driva på för att säkerställa en bättre samordning av hela FN-systemet. Jag tänker nyttja hela FN eftersom det innebär mer resurser, och bruka den styrka som finns hos enskilda FN-organ för ett och samma syfte – stoppa sexuellt våld i konflikter nu. Att få hela FN att läsa av och förstå tidiga varningssignaler är viktigt. Brott av denna omfattning är ingen tillfällighet; de är ofta strategiska, planerade och därför förutsägbara – vilket vi påmindes om med plågsam tydlighet i samband med massvåldtäkterna i Walikale.

Kvinnor har inga rättigheter om de som kränker dem går ostraffade. Jag har fortfarande mycket svårt att släppa det kvinnorna berättade för mig i Kongo-Kinshasa – att kvinnor inte känner sig säkra under sitt eget tak, i sin egen säng, när natten faller. Vårt mål måste vara att försvara internationell rätt, så att samtliga kvinnor – också i krigsdrabbade delar av världen – kan sova tryggt.

Och kvinnor måste aktivt delta i såväl fredsprocessen som efter det att fred skipats, och måste ta en jämlik plats i alla beslut som bidrar till att skapa fred.

Om en försoningsprocess som inkluderar kvinnor inte äger rum, riskeras samhällets långsiktiga stabilitet långt efter det att konflikten upphört. Inget fredsavtal som enbart framförhandlats av män kan ha legitimitet om krigets effekter fortsatt påverkar kvinnor och deras liv. Inget samhälle som återuppstår efter en konflikt kan nå sin fulla potential om inte kvinnor och flickor kan förverkliga sin. Dessvärre sker detta alltför sällan; för många i beslutsfattande ställning ses kvinnor fortfarande mer som offer än individer med en förmåga att förändra. Trots kvinnors aktiva engagemang att informellt söka bygga fred utestängs de alltför ofta från *formella* fredssamtal.

Dag Hammarskjöld uttryckte en gång att ”Frihet från fruktan skulle kunna sägas sammanfatta hela filosofin med mänskliga rättigheter.” Kvinnor och barn i länder där sexuellt våld används som krigstaktik lever under ständig skräck och ändå är det kvinnorna som måste gå till fälten, hur farligt det än är, eftersom de har ansvaret för familjens överlevnad. Dag Hammarskjöld drevs av en stark vilja att verka för det goda i världen och för mänskligheten. Jag är därför övertygad om att en av hans prioriteringar hade varit att se till att bekämpa likgiltigheten inför det konfliktrelaterade sexuella våldet och se till att de skyldiga ställs inför rätta.

Sexuellt våld i konflikter är inte något ämne som endast berör ett fåtal; tvärtom är det del av ett bredare mönster. Styre genom sexuell terror används av politiska och militära ledare i politiska, militära och ekonomiska syften. Dessa brott innebär en säkerhetsrisk som kräver ett säkerhets svar. Katalogen med goda exempel är början – inte slutet – på en process som går ut på att finna vad som fungerar när det gäller att förebygga sexuellt våld och förbättra kvinnors säkerhet. Mycket, mycket mer måste fortfarande göras för att främja åtgärder som har verklig effekt, i takt med att vi går från insikt till handling och från “bästa intentioner” till “bästa exempel”. Resan har bara börjat. Tack så mycket!

Pristägarare 2012

LINNÉPRISET tilldelas *Torbjörn Lindell*. Han är en framstående Linnéforskare, medlem av The Linnean Society. Linnéåret 2007 gav han ut biografen *Carl von Linné. Den fulländade forskaren* som både genom sitt innehåll och genom sin utformning är en fulländad presentation. På drygt hundra sidor presenterar Lundell här Linnés hela liv och verk. Därtill är det en mycket vacker bok.

Medutdelare är LRF.

WALLQUISTPRISET tilldelas *Marie Eriksson*. Hennes avhandling *Makar emellan. Äktenskaplig oenighet och våld på kyrkliga och politiska arenor, 1810-1880* är nyskapande med en väl genomarbetad metod- och teoridiskussion, men bygger också på ett gediget hantverk och en förmåga att analysera och ställa frågor till ett intressant och oftast förbisett källmaterial: domkapitlets protokoll och handlingar.

Medutdelare är Växjö stift.

EMILPRISET TILL ASTRID LINDGRENS MINNE tilldelas *Anna Höglund*. Hon har en rik produktion bakom sig både som illustratör och som egen konstnär med ansvar för både text och bild. Till hennes karakteristiska drag hör en glad naivitet, men hon kan också med ett enkelt bildspråk och få ord förmedla en berättelse om skapelse, liv och död. Det sätt på vilket hon närmar sig barnet och förmedlar dess känslor gör henne till en värdig mottagare av Emilpriset.

Medutdelare är Saltkråkan AB

SMÅLANDS AKADEMIS PRIS TILL DAG HAMMARSKJÖLDS MINNE donerat av grosshandlaren, ekon. dr h.c. Erik Malmsten tilldelas *Inga-Britt Ahlenius*.

Inga-Britt Ahlenius har genom sitt civillkurage givit den goda byråkratin ett ansikte. Världen lider av korrupktion, nepotism, ineffektivitet och laglöshet. Ahlenius har i högsta grad bidragit till att motverka dessa företeelser i Sverige, i Europa och i världen.

Priset har möjliggjorts av ovan nämnda donation.

Tal till Marie Eriksson, mottagare av Wallquistpriset 2012

Av Jan-Olof Johansson

Olof Wallquist, som gett namn åt det pris som delas ut tack vare Växjö stift, var biskop i Växjö i slutet av 1700-talet. Bland mycket annat som han gjorde var att han genom sitt boksamlade lade grunden till gymnasiebiblioteket i Växjö.

Det är inte direkt i detta bibliotek årets mottagare av Wallquistpriset främst har botaniserat utan i ett annat ofta förbisett källmaterial som har nära anknytning till biskop Wallquist, nämligen Växjö domkapitels protokoll och handlingar.

Tidpunkten för den forskning som Marie ägnat sig åt är en tid då bland andra Esaias Tegnér var preses i domkapitlet. Titeln på den avhandling som varit avgörande för att hon tilldelas priset är: *Makar emellan. Äktenskaplig oenighet och våld på kyrkliga och politiska arenor, 1810-1880.*

Den handlar om hur mäns våld mot hustrur omtalades och hanterades i kyrkoråd och domkapitel. Ett stort antal äktenskapsmål analyseras utifrån hur de oeniga makarna själva, de kyrkliga ämbetsmännen och vanliga församlingsbor uppfattade vad som låg inom eller utom husbondemaktens gränser.

Avhandlingen bygger på ett teoretiskt antagande om att mäns våld mot kvinnor både avspeglar och återskapar kulturellt konstruerade könsskillnader och -relationer.

Med analys av ståndsriksdagens diskussioner om förslag till ändringar av lagen om äktenskaplig oenighet och skilsmässa visar avhandlingen att mäns våld mot hustrur och andra former av manligt maktmissbruk varken osynliggjordes eller marginaliserades i det offentliga samtalet i Sverige, så som tidigare forskning hävdar. Avhandlingen argumenterar istället för att mäns våld mot hustrur politiserades under perioden, genom att bli föremål för politisk debatt och beslutsfattande.

Till skillnad från tidigare forskning visar avhandlingen också att det politiska uppmärksammandet av hustrumisshandel och det reformarbete som ägde rum under 1800-talet i Sverige inte helt igenom kan beskrivas som ett sekulariserat projekt. Det ägde rum i en religiös kontext, där prästerskapet genom sina erfarenheter av att hantera hustrumisshandel och andra äktenskapliga missförhållanden i praxis tog initiativet till och blev pådrivande i den politiska process som efter mitten av seklet medförde ändringar i lagen om äktenskaplig oenighet och skilsmässa.

För denna avhandling, som också är nyskapande med en väl genomarbetad metod- och teoridiskussion, tilldelas alltså Marie Eriksson årets Wallquistpris.

Varma gratulationer!

Tal till Torbjörn Lindell, mottagare av Linnépriset 2012

Av Stefan Edman

Den 28 maj 1741, ”kl 6 om morgonen” anländer Carl Linnaeus med sällskap hit. De är på resa till Öland och därefter Gotland. Men hårda stormbyar på Sundet tvingar dem att stanna i land och så småningom rejält hungriga driva runt i gränder som visar sig osedvanligt fattiga på krogar, mat, vatten och vin.

”Calmar stad sågs utan på helt präcktig med Slott, Batterier, Grafvar, Skansar och flere dylika Fästningswärck... Fångar som för grofwa förseelser blifwit dömda att här arbeta på Fästningen sågom wi här om dagen släpa såsom hästar, men mot aftonen...drifwas in uti mörka Kulor under Wallen”.

Mitt i staden stod kyrkan, ”bygd i kors och utan höga torn; inuti war hon täck och ägde skiöna skrudar”.

I denna vackra helgedom sitter i kväll Linnés levnadstecknare, biologen Torbjörn Lindell. Han är Smålands Akademis pristagare för sin bok *Carl von Linné – den fulländade forskaren*. Ett fulländat opus, fyllt av lärdom, spirit, skönhet och humor. En pedagogisk prestation som anstår lektorn på Johan Rothmans stol vid Katedralskolan i Växjö. Rothman var den unge Carls favoritlärare och den som på allvar fick honom att älska botanikens förunderliga värld.

Jag menar att det är tre ting som särskilt utmärker den här boken, utgiven 2007 lagom till 300-årsminnet av Linnaeus födelse.

Först: Lindell har lyckosamt kondenserat ett ofantligt källmaterial till hundra välmatade sidor, en skimrande mosaik av otaliga små och stora skärvor. Kapitelrubrikerna antyder bredden: ”Barndomen”, ”Studieår i Växjö”, ”Äntligen professor i Uppsala”, ”Linnés gudsuppfattning”, ”Linné som läkare”, ”Karaktärsdrag och kuriositeter.”

För det andra: Läsaren får smaka på Linnés både sinnliga och stringenta skriftspråk. Som i talet han höll som rektor vid Uppsala universitet:

”Vettenskaper äro alltså det ljus, som uplyser folk som i mörkret vandra, och låter dem se med klara ögon, och höra med öppna öron...”.

Om Linnés lyskraft som föreläsare skriver en professorskollega: ”Uti lärostolen hade han en särskild och honom alldeles egen vältalighet, hvilken, ehuru den ej var understödd hvarken af så synnerligen stark eller välljudande röst, ej heller af språkets förnämre uttal (ty han bröt på Småländske dialecten), undgick likväl aldrig at i högsta mon intaga sina åhörare.”

För det tredje är detta en utsökt vacker volym, med delvis unika bilder och smakfull grafik.

Bäste Torbjörn Lindell, välkommen fram att mottaga Smålands Akademis och Lantbrukarnas Riksförbunds Linnépris 2012. Grattis!

Tal till Anna Höglund, mottagare av Emilpriset 2012

Av Ingrid Nettervik

Många böcker har det blivit för Anna Höglund efter debuten 1982 med *Sagan om pannkakan*. När jag sorterar de böcker jag plockar ur min bokhylla hamnar de i olika högar. En stor hög blir det av de böcker med text av Ulf Stark som Anna har illustrerat. 1987 kom *Jaguaren*, en fantasifull bilderbok om en pojke som drömmer att han är en jaguar som sprider skräck där han drar fram men som förälskar sig i katten Ellinor. Den boken belönades med Elsa Beskow-plaketten. *Min syster är en ängel* (1996) handlar om en syster som dog i Ulfs mammas mage och Ulfs fantasier om henne. Den belönades med Augustpriset.

Av de böcker där Anna Höglund samarbetat med Ulf Stark vill jag också nämna *Lilla Asmodeus* (1998). Huvudpersonen i denna originella berättelse är ett djävulsbarn som skickas från underjorden av sin pappa för att han är alldeles för snäll, ett intressant omvänt perspektiv. Anna har också illustrerat *Kan du vissla Johanna* (1992), en välkänd historia som dramatiserats för teve och visas varje julafton.

I en annan hög hamnar bilderböcker där andra författare svarar för texten, till exempel *Mammaboken* med text av Kristina Berge. Den vann Rabén & Sjögrens stora bilderbokstävlan 1985 och är en fantasirik historia om en ensamstående mammas problem med upproriska och påhittiga barn. Här har bilderna en utvidgande funktion i förhållande till texten. Redan i denna tidiga bok finns de vassnästa figurer som blivit något av Anna Höglunds signum.

Den största högen bildas av de böcker där Anna Höglund ensam svarar för text och bild. Bland dem kan nämnas *Nattresan* från 1990, där bröderna Nisse och Egon tillsammans med katten Gräddnos nattetid ger sig iväg på vådliga äventyr in i vildaste djungeln, upp till månen och ner i havet. Till sist kommer de hem i en bil som Gräddnos kör. I drömmen kan som bekant allting hända. *Först var det mörkt* (1991) är en originell skapelseberättelse som vänder sig till de allra minsta barnen.

Så har vi den tecknade romanen *Syborgs förbannelse* (1993) om Syborg som bor i förorten, förälskar sig i en konstnär, ringer Gud, prövar olika terapiformer och så vidare. Denna märkliga Syborg Stenstump med sin spetsiga näsa låter genom Anna Höglund i *Resor jag aldrig gjort* läsaren eller tittaren färdas över hela världen. I stora utfallande färgglada bilder dominerar här bilden över texten.

Nämnas måste också böckerna om björnarna Mina och Kåge. Här gestaltar Anna Höglund övergivenhet, förtvivlan och vilsenhet men också kärlek, omsorg och ansvarstagande. I *Mina och Kåge drar västerut* (2005) trotsar Mina den hotfulla hurrikanen och går ut i trädgården för att rädda Squirrel, ekorren som står som en flagga rakt ut från trädet.

Figureerna i Annas böcker är inte gulliga och insmickrande. Söta är verkligen inte hennes vassnästa figurer men levande och uttrycksfulla på ett sätt som ger karaktär åt barns fantasifullhet, skaparglädje och upptäckarlust. Fantasifullhet och skaparglädje kännetecknar även årets bilderbok *ABC och alla de andra gökarna*, en annorlunda och skojfrisk ABC-bok. Astrid Lindgren hade gillat den, det är jag övertygad om, och hon hade glatt sig åt att det är just du, Anna, som i år får Emilpriset till hennes minne. Mina varmaste gratulationer!

Tal till Inga-Britt Ahlenius, mottagare av Hammarskjöld- priset 2012

Av Birgit Friggebo

Jag är inte säker på att donator Erik Malmsten, när han tillsammans med Smålands Akademi inrättade priset till Dag Hammarskjölds minne, föreställde sig att en byråkrat som sysslat med budgetar och redovisning skulle stå som pristagare. Och i så fall var det inte så konstigt, eftersom det är få ämbetsmän som likt Inga-Britt Ahlenius lyckats göra ideologi av sitt ämbete och som vågat klä av makthavare och brutalt avslöja mörka sidor i maktutövningen.

Inga-Britt Ahlenius besitter ett ovanligt starkt civilkurage. Det förlänade henne epitetet Mrs fearless i FN-skrapan i New York. Hon gick alltså under namnet Fru orädd.

Trots hårt motstånd i den dåvarande regeringen och i riksdagen drev Inga-Britt Ahlenius envist kravet på en oberoende riksrevision i Sverige. En oberoende granskning är enligt min mening lika viktig som en duglig verkställande makt. All maktutövning kräver en oberoende granskning och insyn för att förebygga korruption, ineffektivitet och nepotism. Många generaldirektörer för RRV före Ahlenius hade kämpat för status quo och Sverige var till sist ett av få länder i världen som hade en revision som löd under den makt som revisionen skulle granska, dvs. regeringen. Nu lyder riksrevisionen under riksdagen i vårt land.

Inga-Britt ledde en utredning om misstankar om korruption och nepotism inom EU-kommissionen. När utredningen lagt fram sina resultat tvingades hela kommissionen med ordförande Jacques Santer i spetsen att avgå 1999. Därefter skedde en upprensning i EU:s institutioner och vars resultat förhoppningsvis lever än idag.

När förordnandet som generaldirektör gick ut sökte och fick Ahlenius uppdraget som chef för den nya riksrevisionen i Kosovo. Där var hon 2003-2005 och byggde upp revisionen från grunden. Kontrollmakten är viktig i en rättsstat. Där den saknas eller brister frodas slöseri, ineffektivitet och rofferi som hämmar eller omöjliggör en sund utveckling för ekonomisk tillväxt och välfärd. Korruptionsforskaren professor Bo Rothstein i Göteborg går så långt att han säger: ”jag är den sista att argumentera emot demokrati. Men om man vill minska spädbarnsdödlighet, fattigdom, öka livslängd osv. är det minskad korruption man skall sträva efter, inte ökad demokrati”. Man må väl säga att det är ett väl drastiskt uttalande – men talande.

I Kosovo fick Inga-Britt viktiga lärdomar som hon kunde använda när hon utsågs att inneha FN:s tredje högsta ämbete som undergeneralsekreterare och chef vid FN:s interngranskning, utsedd av alla världens stater i generalförsamlingen inte av generalsekreteraren.

När hon i juli 2010 avslutade sitt förordnande skrev hon en femtio sidor lång slutrapport där hon riktade stark kritik mot generalsekreterare Ban Ki-moon. Hon menade att han genom sin bristfälliga ledning allvarligt skadar organisationens verksamhet och därmed dess framtid. Och det handlar ju om inget mindre än fred och säkerhet i vår värld.

Det förekommer men det är ovanligt att höga tjänstemän vågar berätta om missförhållanden som de erfar på sina arbetsplatser. Inga-Britt vågade och har tillsammans med Niklas Ekdal i boken *Mr Chance: FN:s förfall under Ban Ki-moon* skildrat dagens FN. Men det ges inte bara kritik det ges också en återblick på organisationens historia och en beskrivning av vilka utmaningar och svårigheter den står inför och vad som krävs – inte minst av en generalsekreterare – för att FN i fortsättningen skall kunna vara en stark kraft i världssamfundet.

Ahlenius har genom sitt civillkurage givit den goda byråkratin ett ansikte. Världen lider av korruption, nepotism, ineffektivitet och laglöshet. Ahlenius har i högsta grad bidragit till att motverka dessa företeelser. Hon har bidragit till att bygga förtroende för FN vars rykte i vissa avseenden är skamfilat. Hennes arbete för att lyfta effektivitet, etik och moral och därmed främja FN:s arbete skulle ha fallit Dag Hammarskjöld i smaken.

Föreläsning vid Smålands Akademi högtidssammankomst i Kalmar 2012

Lojalitet och integritet – två intressanta begrepp

Av Inga-Britt Ahlenius

Förtroende är det som håller samman en organisation – det må vara en församling, en förening, ett företag eller en nation, en stat. Förtroende är inte ett statiskt begrepp utan en dynamisk relation – vertikalt mellan en medlem/ medborgare och styrelsen/överheten. Och horisontellt mellan alla människor i en organisation, i ett land.

I den vertikala relationen ligger att medlemmen/medborgaren är lojal mot de styrande – men det kräver också att de förtjänar denna lojalitet. Att överheten levererar vad man utlovat – skydd mot ofärd, råtrådighet, oväld. Lojalitet i utbyte mot beskydd och råtrådighet i maktutövningen.

Lojalitetsförhållandet mellan styrda och styrande i ett land beskrevs redan på 1600-talet av ett par filosofer, Thomas Hobbes och John Locke. Hobbes utvecklar sina tankar i ett berömt verk – *Leviathan* – som utkom år 1651. Han beskriver detta som en teoretisk modell där människan i sitt naturtillstånd drivs av egenintresse. Alla är fria men situationen utvecklas till ett allas krig mot alla och människans liv blir och kort och uselt. För att komma ifrån detta miserabla tillstånd är människornas utväg att utse en härskare – Leviathan. Härskaren får suverän makt i utbyte mot att han skänker folket säkerhet och trygghet. Man skriver helt enkelt ett kontrakt där man överlämnar delar av sin makt till en härskare. Och så länge härskaren håller sin del av kontraktet och garanterar tryggheten, så får han behålla sin makt och folkets lojalitet.

John Locke, något yngre och född 1632, vänder sig mot idén om envåldshärskaren och talar i stället om att medborgarna träffar en överenskommelse om att upprätta en statsmakt, en statsmakt som skall garantera individens frihet. Hobbes förslag innebär att människorna ger upp sin frihet. Men Locke menar att statsmakten måste vara i folkets händer. Ett slags demokrati alltså. Men han förutsatte en härskare, en kung – en kung som själv skulle lyda under lagen. Om kungen bryter mot lagen så återtar folket makten, det finns inte längre någon grund för att visa lojalitet. Kontraktet bryts om härskaren bryter mot lagen.

Förtroende tar lång tid att bygga upp men är lätt att förlora. I Sverige är internationellt sett förtroendet högt mellan medborgare och styrande, förtroendet är högt för statsmaktens centrala funktioner. Förtroendet bygger på en statsmakt som levererar vad den lovar, att makten utövas med oväld, att skattebetalarnas pengar används hederligt och effektivt. Historiskt är vår syn på överheten att den är god, inte förtryckande – det spelar en roll. Människor litar på att makten

levererar enligt lag och politiskt löfte. Hela vårt välfärdssystem bygger just på detta. Därför är man villig att visa sin lojalitet och betala sin skatt.

I andra länder har man andra erfarenheter – just av krig, förtryck – makten är potentiellt förtryckande, det skapar en annan syn på makten. Vad som händer i Grekland i dag är en situation som skulle kunna kallas en förtroendekollaps på statsnivå: kort sagt varför skulle medborgaren betala skatt till en stat som inte levererar valuta för pengarna? Misstroende uppåt – aggressivitet horisontellt.

I USA finns ett annat slags förtroendeklyfta – med den historiska bakgrund som detta stora invandrarland har. Misstron mot staten är utbredd och förtroendet litet för effektiviteten i dess aktiviteter. Det var ju från statlig och kyrklig överhet som man emigrerade en gång – nu vill man vara fri. Det bristande förtroendet har i sin tur återverkningar på hur väl landet fungerar och kommer att fungera. Under presidentvalkampanjen kan man se detta komma i dagen. Men det är en annan och särskild historia.

Förtroende är lättare att upprätthålla i små organisationer och lokalsamhällen. När nationen/staten, aktionsområdet utvidgas så minskar utrymmet för personliga kontakter. Man måste bygga institutioner för att kompensera de ökade avstånden och säkra förtroendet – och göra det med olika balanserande krafter och medel för insyn. Att till exempel bedriva handel med personer i samma kvarter i samma stadsdel går an, men om man vill utsträcka kontakterna till andra städer, till andra länder, så måste man bygga institutioner som garanterar att man med förtroende kan handla också med fjärran länder. Vi ser det redan på 1400-talet i de italienska stadsstaterna, där nya instrument skapas för att säkra förtroendet – bankväsende, remburser och till och med den dubbla bokföringen – som instrument för transparens och insyn. Om allt detta och liknande, om institutionernas betydelse för förtroende och för ekonomisk tillväxt skrev ekonomerna Douglass och North sina avhandlingar och för dem fick de sitt Nobelpris 1993.

Lojaliteten mot den styrande – vare sig det är en nation eller ett företag – förutsätter att det föreligger en kultur av förtroende. Varför skulle man vara lojal mot en statsmakt som missbrukar sin makt?

Innan jag startade letade jag naturligtvis på Google efter resonemang och definitioner av begreppen lojalitet, integritet, liksom lydnad. Där fanns verkligen inte mycket kan jag säga – vad gäller lydnad talade man mest om hundar. Vad gäller lojalitet var det också mycket magert men vad som slog mig var det stora antal uppsatser man kunde finna om lojalitet som begrepp i den privata sektorn, lojaliteten mot det företag man arbetar i. Där är språket helt enkelt lojalitetsplikt, som jag läser det. Detta är en fråga som har aktualiserats under senare år och som rör personalens lojalitet i privata företag, men som verkar på uppdrag av den offentliga sektorn. En kommun upphandlar tjänster av ett privat företag för att fylla sina lagenliga uppgifter gentemot kommunmedborgarna.

Det är centralt att generellt definiera och göra klart för sig mot vem/vilka man har sin lojalitet. Har man sin lojalitet mot sin närmaste chef? Eller ens mot

företaget? Innebär det att man måste lyda chefen även om man anser att hans/hennes beslut är fel och strider mot företagets policy, eller att företaget handlar i strid mot det kontrakt man har med uppdragsgivaren? Ett antal whistleblowers i den privata sektorn visar att en medarbetare kan hamna i allvarlig samvetskonflikt mellan denna påbjudna lojalitet mot det företag man är anställd i – och den lojalitet man anser sig ha gentemot patient, skolelev, dvs. mot uppdragsgivaren och ytterst mot patienten, eleven.

Jag ska inte utveckla den delen vidare utan reflektera på begreppet lojalitet som det kan analyseras i den offentliga sektorn.

I den förvaltningspolitiska utredningen i slutet på 90-talet beskrivs det särskilda uppdraget att arbeta i staten. Utredningen beskriver statstjänstemannen ytterst som en person som arbetar i medborgarens tjänst. Kommissionen:

Det är viktigt att det inom myndigheterna finns en levande insikt om att medborgarna är deras uppdragsgivare, att de finansieras med allmänna medel, att de är redovisningsskyldiga inför det allmänna och att de är skyldiga att behandla alla medborgare lika. Allmänintresset skall vara styrande.

Framför allt professor em i Lund Lennart Lundquist, utvecklade tankar om detta. Lennart Lundquist talar om ämbetsmannen som demokratins väktare.

Ämbetsmannen arbetar i ett korsdrag av lojaliteter: den mot regeringen, den mot lagen, den mot medborgaren. Det kan vara en problematisk position. Å ena sidan så måste man lyda överordnades beslut om besluten inte är olagliga eller uppenbart oetiska. Annars skulle man inte kunna bedriva någon statlig verksamhet över huvud taget. Å andra sidan har ämbetsmannen en skyldighet att påpeka fel och oegentligheter, i varje fall en moralisk skyldighet att göra detta.

Ämbetsmannen har också en rätt att reservera sig mot ett myndighetsbeslut. Ämbetsmannen ställer sin professionalitet till förfogande. Det säger sig självt att det krävs av en ämbetsman i detta korsdrag att han eller hon har integritet, dvs. styrka att hävda sin egen uppfattning och analys, där den kan strida mot statsrådets eller generaldirektörens uppfattning. Sedan är det statsrådet och generaldirektören som fattar beslutet.

Ordet integritet kommer från latinets *integer* som betyder hel, fullständig. Horatius skriver i en berömd dikt: ”Integer vitae scelerisque purus...”, vilket kan översättas med ”oförvitlig i sitt liv och fri från brott”.

Att utöva sin ämbetsmannaroll med integritet kräver – just integritet. Det måste sägas att den lagstiftning som sedan några decennier reglerar statstjänstemannens ställning inte har det gjort det lättare att utöva ämbetet med integritet, att kunna säga ifrån.

I mitten av 80-talet genomfördes en mycket omfattande styrningsreform i staten. I korthet gick den ut på att ersätta den gamla regelstyrningen med styrning mot resultat – man skulle i staten bli mer intresserad av vad som kom ut ur

apparaten och inte fokusera på anslagen, de resurser som kom in i den. I stället för att regeringen i detalj föreskrev vad myndigheterna fick göra och inte fick göra – högst si och så mycket till löner, till resor, representation, etc. – skulle regeringen kräva att myndigheterna skulle redovisa vilka resultat de åstadkommit. Och naturligtvis – för första gången! – skulle myndigheterna nu också lämna en finansiell årsredovisning till regeringen.

Inspirationen till denna reform kom i hög grad från den privata sektorn och var i mångt och mycket bra – också i staten måste man lära sig hushålla med de ekonomiska resurserna. Men den privata verksamheten har sina begränsningar som förebild, och i den reformvevan försvann också den statliga ämbetsmannen. I stället fick vi en vanlig anställd utan den ställning som man haft tidigare och som ytterst varit grunden för möjligheten att med integritet fylla uppdraget. För den enskilda ämbetsmannen blev det svårare – och kostsammare – att vara ”obekvämt”. Den uppmärksamhet som under året visats vissa statliga myndigheter och den lättsamhet med vilken man behandlar sina resurser visar både på en försvagning av känslan för det särskilda i det statliga uppdraget och av avsaknaden av kritiska interna röster.

Under min tid som budgetchef i finansdepartementet talade jag med varje nyanställd under tre begrepp: lojalitet, integritet, professionalitet.

Professionalitet förstås – att inse det ansvar som ligger i att leverera beslutsunderlag till statsrådet. Lojalitet mot regeringen. Integritet – att vara trogen sin analys och inte vara rädd för att ge ”obekväma” råd – och att i begreppet lojalitet se vikten av just obekväma råd till statsrådets bästa. Obekväma råd kräver integritet.

Få personer har som Dag Hammarskjöld – en gång bland annat statssekreterare i Finansdepartementet – återkommande och enträget betonat värdet och betydelsen av den oberoende ämbetsmannen, nationellt och internationellt, för förtroendet för de offentliga institutionerna och för att makten utövas med oväld och rättrådighet.

Sent i min karriär fick jag återigen anledning att reflektera över begreppen lojalitet och integritet. Nämligen när jag efter fem år skulle lämna FN och överväga om och vilket slags slutrapport jag skulle lämna. Låg min lojalitet hos generalsekreteraren? Det vill säga: skulle jag lämna FN i tysthet och skydda generalsekreteraren från en kritisk granskning? Eller låg min lojalitet hos FN som institution?

Jag beslöt mig för att se att min lojalitet låg hos FN, denna oumbärliga organisation, som nu saknade kompetent och intresserad ledning. Därmed fanns det inte någon återvändo annat än att skriva en kritisk rapport ställd till generalsekreteraren själv. Där ställde jag honom till svars för hans bristande ledarskap och hans oförmåga och ointresse att infria de ambitioner och löften han ställt när han tillträdde, att han lämnat ett vacuum i ledningen av FN. I min rapport fanns också ett stort antal rekommendationer till hur han skulle kunna gå fram för att förverkliga sina ambitioner. Jag insåg att det skulle bli ett himla oväsen, att det

skulle bli obekvämt och att man skulle försöka ta heder och ära av mig. Men det fanns faktiskt ingen annan utväg. Jag kunde inte komma tillbaka till Sverige och dra de gamla vanliga högtidsorden om FN, jag måste först ge offentlighet åt mina erfarenheter, mina slutsatser.

Det handlade om mitt samvete, och det var faktiskt inte ens svårt utan kändes som en lättnad. Det var helt enkelt min plikt. När jag ser tillbaka så är det nog så att jag ser hela min professionella karriär som ett slags pliktuppfyllelse – att försöka göra rätt för mig, att inte luta mig tillbaka i den bekväma stolen utan se positionen som en möjlighet att göra något åt det som ligger inom mitt räckhåll.

Slutligen. Ingen har som just Dag Hammarskjöld beskrivit kravet att definiera sin lojalitet och ha mod att handla i enlighet med denna. Jag är stolt över att ni gett mig er utmärkelse till Dag Hammarskjölds minne. På Dag Hammarskjöld Plaza vid 1st Avenue i New York, nära FN-huset, står inristat på trottoaren:

“Never for the sake of peace and quiet deny your own experience or convictions.” Svik aldrig din erfarenhet eller din övertygelse bara för att få lugn och ro.

HORATII

LIB I

CARMEN XII

Vitae integritatem et innocentiam

ubique esse tutam.

Integer vitae scelerisque purus
non eget Mauris iaculis neque arcu
nec venenatis gravida sagittis
Fusce pharetra

sive per Syrtis iter aestuosas
sive facturus per inhospitalem
Caucasum vel quae loca fabulosus
lambit Hydaspes.

namque me silva lupus in Sabina
dum meam canto Lalagen et ultra
terminum curis vagor expeditis
fugit inermem;

quale portentum neque militaris
Daunias latis alit aesculetis
nec Iubae tellus generat leonum
arida nutrix.

pone me pigris ubi nulla campis
arbor aestiva recreatur aura
quod latus mundi nebulae malusque
Iuppiter urget;

pone sub curru nimium propinqui
solis in terra domibus negata:
dulce ridentem Lalagen amabo
dulce loquentem.

Inträdestal år 2012

... noädä itt reedit biisvää!

Av Erik Lindfelt

August Månsson var hans namn.

Född 1854, död 1938. Lantbrukare och oxhandlare. Min gammelfarfar.

Lär ha varit en underfundig gubbe. Har träffat gamla Hakarpabor som kom ihåg honom – som just det: underfundig och snabb i repliken. Kanske rent av litet lurig?

Han blickar ner från porträttet. Ganska allvarlig; att bli fotograferad var vid denna tid något högst allvarligt. Välklädd, vågor i håret, prydliga polisonger och slätrakad haka. Men måhända finns där en glimt ögat? Något pillemariskt. Eller inbillar jag mig? Hos hustrun Anna-Britta, som fotograferades vid samma tillfälle, spårar jag inget av detta.

Det var farbror Bengt-Rune i Skirö som tog initiativet: en utflykt i skogarna för att finna släktens rötter. Vi blev sex stycken. Träffades på Kroatorpet i Huskvarna för lunch och sedan bar det av för att hitta platserna där just August Månsson och hans bror Lars Petter – samt deras föräldrar – torparen Måns Jonasson och hans hustru Anna Bengtsdotter – levte och verkat. Destinationerna var klara: Karsnäs på höjderna ovanför Kaxholmen, samt Lappland och Muggebo i storskogen, där socknarna Skärstad, Ölmstad och Haurida möts.

Det blev en spännande resa i tid och rum. Överallt stötte vi på vänliga människor som hade saker att berätta. Gården i Karsnäs, som August arrenderat i början av förra seklet, fanns kvar. Annas och Måns stuga i Lappland var däremot riven sedan länge. Nya hus var uppförda. När vi anlände till Muggebo, granngård till Lappland, dök Ragnhild upp. Hon kom från åkern i storstövlar. Hade varit ute och styrt med havrekrakarna. Tiden stod liksom stilla. Jo, nog minns hon. Huset som hon bott i sedan barnsben köptes av hennes far från änkan till min farfars farbror Lars Petter. Farfars kusin – Kalle i Muggebo – hade hon träffat. Han levde in på femtiotalet.

Vi stannade till vid Skärstad kyrka på hemvägen. Kalles gravsten fanns kvar. Liten och uschlig, på kyrkans baksida, och fjärran de monumentala vårdar som släkten Hamilton på Lyckås rest på kyrkans andra sida. Klassamhället skulle manifesteras, även efter döden.

Det var under denna ätt min släkt slet. Har en kopia av kontraktet Lars Petter Månsson skrev med greve James Hamilton den 10 mars 1882. Grevens handstil är självsäker, ja vacker. Lars Petters darrande och spretig. Men han slapp de tunga dagsverkena (det är ett stort kryss över den paragrafen), skulle i stället betala 80 kronor årligen ”hvilka erläggas å Lyckås Gårds kontor med hälften den 1 December och den andra hälften åtföljande 14 mars”. Den elfte paragrafen är

barsk: ”Förväntar jag af torparen och dess husfolk höflighet samt hörsamhet och lydnad emot mig och min betjening”. Passade inte galoscherna var ”han skyldig, utan åtnjutande af laga fardag genast afträda”. Ord och inga visor. Ändå måste det ha varit något oerhört att kunna betala för sig med reda pengar och inte med kroppsarbete. Till sist kunde ju också huset friköpas.

Vägen till Lappland slingrar sig smal genom tung granskog i sprickdalen. Väl framme ljusnar det – en liten sjö i det kuperade landskapet.

Lappland. Namnet var förstås ingen tillfällighet. Långt bort. Stenigt och fattigt. Klimatzon som det riktiga Lappland, eller näst därtill. Men bara någon mil bort bördigare bygder: den Skärstaddal där Hamiltonarna residerade. Eller byn Öland, nära Vättern, litet längre norr ut. Vän och grönskande – och med klimat som närmar sig den långsmala ön i Östersjön som den delar namn med. Kontraster.

August hamnade så småningom i Hakarp. Knutstorp, på gränsen till Skärstad socken, blev hans hem.

I dag är hela bygden från Tenhult i söder och förbi Gränna upp mot Östergötland i norr upphöjd mark: av FN-organet Unesco 2012 utsett till biosfärområde med det ståtliga namnet ”Östra Vätterbranten”. Vad hade August sagt? Hade förstås sett ut som en fågelholk. Kliat sig i skägget.”Sa han biisvääområde? Ja, noädä itt reedit biisvää, sådä ä!”

Ja, besvärligt var det nog ofta. När jag går runt uppe i Hakarpaskogarna hittar jag ofta små skyltar som den flitiga hembygdsföreningen satt ut. Skyltar som minner om de platser och det folk som bodde där för 100 eller 150 år sedan. På sina ställen i skogen finner man antydning till diken, stenrösen, utjämningar – igenplanterade eller igenvuxna åkertegar ute i skogen. Och kanske någon stukad syrenbuske. Spår av mänsklig hand, vilja och kraft.

I Stibbarp, grannby till Knutstorp, har en kusin till min far plöjt upp en sten-yxa. Tretusen år gammal eller så. Människor har levt och verkat på höjderna över Vättern i långliga tider. Yxan ligger nu i min bokhylla (men finns registrerad hos Länsmuseum, vän av ordning behöver inte vara orolig).

Tankarna går till August. Undrar hur många gånger han svor bakom plog och oxe på den skogbeklädda åkerlapp där jag idag letar kantarell? För att inte tala om all den möda som lagts ned när de små tegarna, såväl i Hakarp som på andra håll i Småland, bröts upp. Svett, ilska, blod. Värkande ryggar, krossade tår. Inte var det bättre förr inte. Generationers slit stämmer till ödmjukhet.

August hade säkert blivit förfärad av att se all skog där man på hans tid odlade. För att inte tala om vad han hade tyckt om mina kantareller: ”Svamp!?” hade han sagt. ”Dä kanänju dö å, såän kan!” Och illmarigt lagt till något om att det på sin höjd duger som grisamat – och föda till fesafint herrgårdsfolk.

Hur klarade sig folk? Det bistra svaret är naturligtvis att många inte gjorde det. Över en miljon lämnade Fattigsverige och förtryckarmakt med hopp om ett bättre liv i USA eller någon annanstans, långt iväg.

Men för Augusts söner gick det bättre. En av mina gammalfarbröder gjorde en riktig klassresa och blev med tiden tämligen rik inne i Jönköping. Till August köpte han en radio. Lär ha varit den första i socknen.

Farfar Oscar klarade sig också väl. Men fy vad han ser sträng och bister ut på fotona. Långt från pappa August. Han – Oscar – var byggare, nykterist och missionsförbundare. Hade nog mått bra av en grogg eller två. Och inte hjälpte livsföringen honom till ett långt liv – bara åtta år efter August död var han borta. Men så blev August gammal också. Min farmor – Rut – levde länge även hon; blev nästan hundra. Lika nykter och frikyrklig som sin make – och stillsam intill utplåningens rand. Kom från Ödestugu, men växte också upp i Hakarp.

Under hela min uppväxt har min fars släkt varit den småländska och min mors den stockholmska. Men det – fick jag så småningom klart för mig – var inte hela sanningen. Också på modernet fanns småländskt blod.

I slutet av 1800-talet lämnade systrarna Sofia och Anna Magnidotter – de bör ha varit runt de 20 då – Vederslövs socken söder om Växjö för att, liksom så många andra unga på den svenska landsbygden, söka lyckan i huvudstaden. Det gick bra. Sofia fick arbete i bageri på Regeringsgatan. Snart hade de framåt flickorna spanat in ett par ynglingar från Sörmland, bröderna Anders Wilhelm, AW, och Edvin Eriksson. År 1890 stod dubbelbröllop mellan syskonparen. AW – min gammelmorfar – och Sofia etablerade sig som butiksinnehavare på Norrmalm och skaffade sig sommarnöje på Lidingö. I början av förra seklet tog de över en rörelse på ön: ”AW Eriksson specerier och viktualier”. Läggligt placerad i Torsvik, strax intill Lidingöbrons fäste. Till kundkretsen hörde både Carl Milles och Paul U Bergström. Rörelsen utvidgades efterhand med åkeriverksamhet och vedförsäljning.

På ett foto från affären taget runt 1920 står AW och Sofia, naturligtvis, i mitten. Sofia ser butter och barsk ut. Man anar att hon är prövad av hårt arbete. Kanske saknar hon hemlandskapet litet också?

I julklapp 1937 fick min mor Birgit en nyutgiven barnbibel. Sofia skrev: ”Tell Bergit på julafton af Farmor. Herre jelp mig idag att utöva kärlek med rent jerta, godt samvete och tro”. Småländskan satt i, årtionden i Stockholm till trots.

Sofia drev även en egen rörelse i huset, en mangelbod, och tjänade på så sätt litet personliga pengar. Hon gick bort 1943, då hade hon hunnit passera de 80.

Hennes make, den jämngamle AW, dog redan tio år tidigare. Min morfar Thure övertog affären. Det gick så där. Hans håg stod mer till musik (ledde ett jazzkapell) och idrott (en tennismatch med Gustaf V hör till släkthistorierna – majestätet fick förstås vinna). Vid Berlinolympiaden 1936 var han med. Bredvid stenyxan har jag en glasskål med den örnpriydda olympiaklockan och inskriptionen ”Ich rufe die Jugend der Welt” (”Jag kallar världen ungdom”). Mycket tid till affärer blev det hur som helst inte. Pengarna rann och äktenskapet med min kraftfulla mormor Greta sprack. Hon gifte sig om sig med en rörmokare på Östermalm. På den tiden fanns det arbetarklass även där.

Min morfar minns jag som en snäll person. För de pengar han fick ut när Lidingöaffären såldes, köpte han en småruffig tobakshandel vid Hornstull på Söder. Krediterna var generösa; kundernas återbetalningsvilja inte fullt lika hög. Mest pengar kom in på de kolorerade tidningar som förvarades under disk. Minns att jag som liten parvel var fascinerad över detta omåttliga intresse för lättklädda tanter (den fanns ett dignade lager av bara bröst och blottade sköten litet längre in i lokalen). Thure gick ur tiden 1983.

Men porrförsäljning vid nu så trendiga Hornstull... ja då är vi en bra bit ifrån Småland. Vad Sofia – uppfostrad som hon var i det strängt gammalkyrkliga Kronoberg – skulle ha sagt om sonens tilltag kan vi nog ana.

August Månsson i Hakarp hade säkert bara sakat på huvudet. Och kvävt ett fniss. ”Stöckhulmarä, diiäla inte vetia dii, sådii inte ä.”

Texten bygger på Erik Lindfelts inträdestal den 11 november 2012 i Kalmar. Detta tal finns enbart som stolpar.

Till minne av Brigitte Kühne 1940 - 2013

Brigitte Kühne, f. 1940, f.d. chefsbibliotekarie för universitetsbiblioteket i Växjö och gästprofessor i biblioteks- och informationsvetenskap vid Växjö universitet, har lämnat oss. Hon dog i det älskade hemmet i Grönskåra, där hon nygift bosatte sig 1964 med maken tandläkaren Gert Kühne.

Brigitte satt på Stol nr 2 i Smålands Akademi, en stol som hon intog 1998. Hon blev en kort tid därefter Akademiens sekreterare efter Stig Tornehed, en syssla som hon innehade fram till 2002.

Brigitte har medverkat i flera av Akademiens skrifter. Först i antologin *Smålänningar med rötter i fjärran land* (2000) där hon berättar om hur det var att som 5-åring tvingas fly från hemmet i Tyskland för att till sist genom de vita bussarna hamna i Sverige. Detta blev möjligt tack vare svenska släktingar. I antologin *Platser i livet* (2003) berättar Brigitte om hemmet i Grönskåra, dess historia och tillbyggnad.

Tillsammans med Elisabeth Hjortvid var Brigitte redaktör för antologin *Småländska ord & läten* (2010), där hon också medverkade med "När stadsflickan blev gräbba", som skildrar ett antal dialektala ord med anknytning till Högsbytrakten.

Vid högtidssammankomsten i Jönköping 2004 höll Brigitte ett inkännande tal till Hammarskjöldpristagaren Cordelia Edvardsson, vars livshistoria hon på grund av egna livserfarenheter kunde leva sig in i. Detta finns tryckt i skriften *Småländska vägmärken i Sverige och i världen* (2005).

Julen 2011 drabbades Brigitte Kühne av en besvärlig sjukdom med komplicerad operation som nödvändigt ingrepp. Vi trodde i Akademien att hon var på väg att återhämta sig från denna då hon vid sitt sista framträdande, i samband med Akademiens besök i Mönsterås i april i år, medverkade i den paneldiskussion om "Hållbarhet och integration" som anordnades där med tanke på kommunens åtagande att ta emot ensamma flyktingpojkar. Det tragiska beskedet om hennes död har vi därför mottagit med stor bestörtning.

Brigitte var fram till sin sjukdom en aktiv deltagare i Akademiens verksamhet. Hon var en uppskattad föreläsare vid de olika kommunbesöken under april månad. Till hennes framträdanden hörde berättelser med färgbilder från de långväga resor som hon och maken Gert gjorde. Då hon under sina sista levnadsår dessutom fick vårda sin strokedrabbade make, kunde hon i föreläsningens form redogöra för vad det innebar att vårda en svårt sjuk anhörig i hemmet.

Vid diskussioner i Akademien om policy och verksamhet kom Brigitte alltid med kloka och engagerade inlägg. Hon lämnar ett stort tomrum efter sig. Våra tankar går till hennes döttrar och deras familjer.

Jan-Olof Johansson, preses i Smålands Akademi
Ingrid Nettervik, sekreterare

Ledamöter av Smålands Akademi 2013

Ordinarie ledamöter:

Tomas Arvidsson, Stensviksvägen 24 E, 392 47 Kalmar (Stol 1)

Stol 2 vakant efter Brigitte Kühne

Jan-Olof Johansson, Östrabo, 352 40 Växjö (Stol 3)

Elisabeth Hjortvid, Ärnäs, 593 96 Västervik (Stol 4)

Ingrid Nettervik, Fogdegatan 9, 352 36 Växjö (Stol 5)

Alice Bah-Kuhnke, Ungdomsstyrelsen, Box 17 801, 118 94 Stockholm (Stol 6)

Erika Lagerbielke, Folkungagatan 102, 116 30 Stockholm (Stol 7)

Stefan Edman, Almvägen 10, 459 31 Ljungskile (Stol 8)

Lennart Johansson, Berghallagatan 17, 352 40 Växjö (Stol 9)

Birgit Carlstén, Carlsténsgården, Gärde, Häradsvägen 243,
793 50 Leksand (Stol 10)

Ulf Beijbom, Vallgatan 3, 352 34 Växjö (Stol 11)

Lars-Åke Engblom, Stjärnstigen 25, 561 35 Huskvarna (Stol 12)

Odd Zschiedrich, Källargränd 4, 111 29 Stockholm (Stol 13)

Birgit Friggebo, Kungstensgatan 56, 1 tr, 113 29 Stockholm (Stol 14)

Magnus Gustafsson, Genestorp Häringegård, 360 47
Värends Nöbbele (Stol 15)

Peter Aronsson, Herrgårdsvägen 2, 360 62 Gemla (Stol 16)

Erik Lindfelt, Brahegatan 6, 553 34 Jönköping (Stol 17)

Stol 18 vakant

Seniora ledamöter

Lars Bergquist, Åbo Finland ; cnynas@abo.fi

Katarina Dunér, Sandgatan 12, 223 50 Lund

Christina Hamrin, Västra Storgatan 27, 553 15 Jönköping

Gunnar Hillerdal, Midvintervägen 3, 352 60 Växjö

Margareta Strömstedt, Tantogatan 71, 118 42 Stockholm

Marian Rittsel-Ullén, Sicklingsvägen 11, 122 46 Enskede

Olle Wingborg, Personnevägen 102, 129 49 Hägersten

Hedersledamöter

Lars-Olof Larsson, Underfångsvägen 14, 352 51 Växjö

Stig Tornehed, Stamvägen 15, 352 53 Växjö

Anders Wejryd, Svenska kyrkan, 751 70 Uppsala

Korresponderande ledamöter

Margareta Nilson, Fallen 402, 810 65 Skärplinge

Carl Axel Petri, Stattutgatan 14, 554 47 Jönköping